

minden erőszakos eszközét, az ideológiai befolyásolás és megtévesztés minden módját előszedték, hogy megakadályozzák a Blokk propagandáját és választási sikerét. Minden erőfeszítés hiábavaló volt! Nem bírtak annyi dolgozót letartóztatni, annyi velünk érzőt a szavazástól visszatartani és annyi leadott szavazatot ellopni, hogy ne lett volna a maradvány is elegendő képviselőinknek a parlamentbe való bejutásához...“

Jelöltjei közül 5 megye: Temes-Torontál, Cernăuți, Bihar, Szatmár és Maros képviselőit választották meg, a reakciós tőkés-földesúri körök azonban hatálytalanították ezek mandátumát.

Az 1931. évi választási sikereknek fontos szerepük volt a romániai forradalmi mozgalom fejlődésében. A Blokk számottevő eredményeket ért el a tömegek szervezeti összefogásában, befolyásának növelésében, a munkás-paraszt szövetség szükségességének tudatosításában, a kommunista párt célkitűzéseinek megfelelően. Tevékenységének az 1933 februárjában bevezetett ostromállapot vetett véget: a többi forradalmi, demokratikus és háborúellenes tömegszervezettel együtt betiltották.

A Városi és Falusi Dolgozók Blokkja nyolc éven át tevékenykedett, hozzájárulva a kommunista párt politikájának a tömegek közötti megismertetéséhez és gyakorlati alkalmazásának elősegítéséhez. Helyét és szerepét 1933 őszétől a Román Kommunista Párt által létrehozott új tömegszervezet, a Munka Ligája vette át.

Vajda Lajos

Bitay Árpád előadásai Nicolae Iorga szabadegyetemén

*Kivágtak egy öreg tölgyet,
Mert túl nagy árnyékot vetett...*

Megírta versben sírfeliratát, és várta, mikor vágják ki. A favágók nem sokat késtek. Igaz, nem szakmabeliek jöttek, csak másodkéz-hóhérok. Nem is szalagfűrésszel dolgoztak, csak ismétlőpisztollyal. Hat golyó a szívbe és a fejbe. Gyorsan és mocskosan végezték munkájukat. Még a zuhanás fenségességétől is megfosztották az erdők királyát. Bármely tölgy szebb halált érdemelt volna...

Az 1940. esztendő novemberének 27-ik napján, délután 5 óraker tőrtént mindez, Sinaián.

35 éve gyilkolták meg a vasgárdisták Nicolae Iorgát.

Ugyanezen év december 6-án Mario Roques ezt mondta a párizsi egyetemen (írása megjelent a *Revue historique du sud-est européen*ben; 1941. 10.): „Az elkövetett gyilkosság olyan meglepetést okozott, hogy egyszerűen hihetetlennek tartottuk, és vártuk, hogy megcáfolják. A gyilkosok nem vették figyelembe sem előrehaladott korát, a hetvenedik életében járt, sem ötvenéves tudományos munkásságát, sem gyűjtő hazafiságát, sem sokoldalú állampolgári tevékenységét, sem azt a fényt és csillogást, amelyet a nemzetközi tudományos életben a román névnek adott.“

De ekkor Iorga már csak külföldön volt tekintély. Bukarestben még 1940 tavaszán lehetetlenné tették tevékenységét. Ekkor visszavonult Valenii de Muntéba; ötven éve működő nyári szabadegyetemének előadásaiban keresett menedéket. Ősszel azonban már itt működő nyomdáját is be kellett zárnia. Utolsó menedékhelyére, Sinaiára húzódott vissza. Akik azt hitték, hogy szellemileg és erkölcsileg tönkretették, tévedtek. Az 1250 könyvet és 25 000 cikket megjelentetett Iorga itt is alkotott, Az emberiség történetéről szóló munkáján dolgozott. De az emberiség söpredéke kiűtötte kezéből a tollat.

35 év telt el azóta. Még mindig nem tudtuk teljes mértékben felleltározni hagyatékát. Am a tudós és az ember már tisztán áll előttünk. Tudós-nak nagy volt, embernek becsületos. Politikusnak pedig, mint kora embere, hibákkal teli. Az eszmékre embere a legkevésbé eszmét tudta megvalósítani rövid miniszterelnöksége idején. Kormányzása alatt ütköztek ki a legna-

gyobb ellentmondások Romániában. Oriási fölényrel nyerte a választásokat. És egyévi kormányzás után a legnagyobb gazdasági zűrzavart hagyta maga után. Mint pártvezér mindent a parasztságra akart építeni, a munkásosztályt nem vette figyelembe. Mint nemzetiségi politikus mindent megígért, és majdnem semmit sem adott meg.

Egy biztos: népét szerette, s népének nemcsak történetét írta, de jelenét is élte. Ő maga erről így vallott: „Ha teljes mértékben meg akarjuk érteni egy nép fejlődését, feltétlenül szükséges, hogy a jelenével is azonosítsuk magunkat... Hiszen a történelem végső terméke mindig a jelen.“

A Déli-Kárpátok havasalföldi oldalának lankáin elterülő Vălenii de Munte, a Teleajen melletti kisváros, mindig is nevezetes volt. Régen cujkájáról, később könyvnyomdájáról, újságjáról, nyári szabadegyeteméről s azokról a hazai és külföldi tudósokról, akik ide jöttek, hogy megismerjék egymást, kicseréljék tapasztalataikat. A cujkázók hírhedt fészket Nicolae Iorga változtatta a román kultúra erős várává.

1908. június 11-én rövid hír jelent meg a *Neamul Românescben*: „...több tanár elhatározta, hogy nyári kurzuson vesz részt Vălenii de Munteban.“ Iorga e rövid hírrrel adta tudtul, hogy nyári előadássorozatot tart az óhazai, de főleg a határon túl élő román tanítóknak, tanároknak. Barbu Teodorescu írja Iorgáról szóló monográfiájában: „Eddig nyaranként ő járta az országot, a külföldet, most ő hívta meg magához barátait.“

A későbbi kulturális központot 1907-ben kezdte kiépíteni. Nyomdát létesített, folyóiratot adott ki, egy év múlva pedig kurzust hirdetett. E kurzusok évről évre gazdagodtak, de a tulajdonképpeni nyári szabadegyetem csak a háború után, 1921-ben született meg. Iorga a nép legjobb fiait akarta itt nevelni, s célkitűzését így fogalmazta meg: „Mindig a nagy Kogălniceanu véleményén voltam, aki szerint nem lehet egy országot maroknyi bojárral vezetni, ellenkezőleg [...]. Kettős céllal nyitottam meg ezt a nyári kurzust: fel akartam ébreszteni a románok lelkét, és ezen keresztül meg akartam változtatni őket, még az államformát is, amelyben népünk él.“

Iorga patriarchális államra vonatkozó elképzelései nem valósulhattak meg. Nem tett kísérletet erre rövid miniszterelnöksége alatt sem. De az biztos, hogy a Vălenii de Munte-i nyári szabadegyetemnek művelődési és hazafias szempontból nagy jelentősége volt. Bitay Árpád, aki gyakorlati érzékkel rendelkezett, rögtön felfigyelt arra, milyen lehetőség nyílna az új körülmények között a románsággal megismertetni a magyarság kulturális értékeit.

Bitay Árpádot 1923-ban hívja meg Iorga előadásokat tartani a magyar irodalomról, a magyar történelem jelentős fordulójáról, neves személyiségeiről. És 1923-tól 1937-ig, tizenöt esztendőn át minden nyáron ott van Vălenii de Munteban, s ezalatt fölvezolta a magyar irodalom fejlődését a román és a külföldi vendégek előtt mintegy száz előadásban. Bitay szabadon tartotta előadásait, és jegyzetei sem maradtak meg. Csak az újságok és a szabadegyetem évi programfüzetei alapján tudjuk nyomon követni itteni tevékenységét.

Az első nyáron a magyar irodalom kezdeti korszakáról beszélt, egészen 1553-ig. Erről az előadássorozatról Ioan N. Ciolan számolt be az *Infrățirea* folyóiratban (*Prelegerile d-lui Bitay Árpád, profesor din Cluj*. 1923. 870.). Ugyanebben az évben az *Adevărul Literar și Artistic* őszi számaiban a magyar irodalom fejlődéséről és kimagasló alakjairól közölt cikksorozatot Bitay Árpád tollából. A románság jó része e cikksorozat révén ismerkedett meg a magyar irodalommal. Bitay e megbízatást bizonyára éppen szabadegyetemi tevékenysége méltó elismeréseként kapta.

Bitay első jelentősebb román vonatkozású írása az 1922-ben *A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése* címmel megjelent műve volt. A könyvre felfigyelték román irodalmi körökben is. Elsősorban Bitay kolozsvári tanárai: Sextil Pușcariu, Nicolae Drăganu. Bitay mindkettőnek megküldte művét, s mindkettő levélben válaszolt, majd ismertette e munkát recenzió formájában. Iorga szintén megkapta a kötetet, s Bitay elküldte neki az 1923-ban megjelent *Rövid román nyelvtan különös tekintettel a hangváltozásokra* című munkáját is. Iorga levélben köszönte meg mindkét írást, sőt a *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale* 1922. évi számában (74.) a következőket írta Bitay irodalomtörténeti összefoglalójával kapcsolatban: „Ce travail d'un érudit hongrois est une excellente histoire [...] de la littérature roumaine.“

Kétségtelen, hogy kulturális körökben felfigyelték első román vonatkozású közléseire, amelyeket román és magyar folyóiratokban tett közzé.

Iorga szabadegyetemén nemcsak románok, de magyarok (1923-ban például negyvenen), szászok és svábok (ugyanaz évben húszan), valamint szerbek is részt vettek. Iorga (*Memórii*, 1922. augusztus 16—17.) ezt jegyzi fel: „Hárman távoznak most a magyar nyelvű hallgatóság soraiból, egy Fülöp nevezetű petrozsényi iskolaigazgató, egy Kádár nevű marosvásárhelyi tanár, aki feleségével együtt vett részt az előadásokon. Közösen ünnepeljük őket. Felkészöntjük őket a kurzusok berekesztése alkalmából, és nemzeti színeink jelvényét nyújtom át nekik. Fülöp választásában — amelyet román nyelvű bevezető után magyarul tartott — nagyon szépen beszélt. Beszélt Báthory is, az a nagyváradi geológus, aki Párizsban végezte tanulmányait, és nagyon szépen beszélt románul, Kogălniceanul idézve.”

Érdeemes megjegyezni, hogy a magyarok annyira közelítően kapcsolatot tartottak fenn Iorgával, hogy politikai kérdésekben is tanácsát kérték. Ugyancsak *Memórii* című írásában, az 1924. augusztus 14—15-i bejegyzésben a következőket olvashatjuk: „A magyarok hozzám jönnek, hogy tanácsot kérjenek politikai magatartásukkal kapcsolatban...”

A Vălenii de Munte-i nyári szabadegyetem tevékenységével kapcsolatban a jeles hazai német író, Alfred Margul-Sperber is csak a legjobbakat írja, megállapítva, hogy „semmi nemzeti ellentét nem volt a tanfolyamon részt vevő románok és nem románok között”.

Maga Iorga 1932-ben könyvecskét jelentetett meg a nemzetiségek közötti el-lenségeskedés ellen, a jó kapcsolatok ápolásáért, s ebben a többi között ezeket állapítja meg: „A gyűlölködés csak a felsőbb rétegekben van meg. Ezt az újságok és a könyvek táplálják, az iskolák kultiválják. Lent, azok az emberek, akik azonos munkát végeznek, megértik egymást. A román és a magyar parasztszók, akik ugyanazt a földet lakják, ha magukra hagyják, ha nem izgatják őket, jószomszédi viszonyban élnek egymással. A mesterségek, a kereskedelem mind olyan kapcsolatokon épül, amelyek során egyik sem élhet a másik nélkül, és nem zárkozhat el a másik elől csak azért, mert egyik ezt a nyelvet beszéli, a másik pedig amazt.”

Szükséges volt idéznünk e sorokat, hogy megértsük: az az ember, aki ilyen felfogást vallott a háború utáni körülmények közepette, valóban szükségesnek tartotta, hogy Văleniiben ellensúlyozza azt a nemzeti uszítást, amelyet az újságok, könyvek, iskolák tápláltak ebben az időben mindkét részről. Es Bitay 15. éven keresztül katedrát kapott, ahonnan a kölcsönös megismerés, megbecsülés ügyében munkálkodhatott. Mert előadásai révén első ízben közvetítette a felfelé fordulás felé a magyar irodalom, közművelődési értékeit. Előadásainak teljes felsorolása megtalálható a *Programul Cursurilor de vară* című füzetekben. Ezek egy részéről maga számolt be a György Lajos szerkesztette *Pásztortűz Almanach* 1925. évi kötetében *Magyar—román művelődési kapcsolatok (1919—1925)* címmel.

A *Keleti Újság* 1926. 187. száma így ír Bitay előadásairól: „Nicolae Iorga, a jeles történettudós, meghívta Bitay Árpádot, hogy a róla elnevezett szabadegyetemen, Vălenii de Muntében (Prahova m.) ismertesse a magyar irodalmat. Ezzel az alkalommal Bitay 1711-ig mutatta be egy előadássorozatban a magyar irodalom és szellemi élet fejlődését. Nagy érdeklődéssel fogadott előadásai jó tartalmi kivonatokban a különböző román lapok hasábjain is megjelentek. Ezek a cikkek azért fontosak, mert a román nagyközönség ezekből ismerhette meg először a magyarság legértékesebb kultúrkincsét, irodalmát. 1924 nyarán egy újabb előadássorozatban Bitay az 1711—1825 közé eső gazdag, mozgalmas szakot mutatta be. [...]”

1926 nyarán, Iorga felkérésére, az erdélyi magyar irodalmi élet történetét, nevesebb képviselőit és alkotásait mutatta be. 1934-ben Senczi Molnár Albeiről és Madách Imréről beszélt. Különösen két előadásának volt nagy sikere. Annak, amelynek során egy Cristobald nevű jeles szavalóművész segítségével bemutatta a hallgatóságnak Vörösmarty költészetét, megszólaltatta a *Szép Ilonkát, A vén cigányt* és a *Petikét* román nyelven. S amikor Petőfi forradalmi egyéniségéről és költészetéről beszélt, Șt. O. Iosif és Goga fordításában Petőfi-versek szólaltak meg az előadóteremben a jeles Brezeanu színművész tolmácsolásában.

1929-ben Orbán Balázsról emlékezett meg, 1930-ban Virág Benedekről, Katona Józsefről és Kisfaludy Károlyról beszélt, 1931-ben Kazinczy Ferenc nyelvújító tevékenységéről és az *Erdélyi levelekről* szólt. Ugyanebben az évben, Bukarestben, a Prietenii Istoriei Literare irodalmi társaságban *Erdélyi problémák* címmel tartott előadást, egy év múlva pedig Arany János költészetéről. 1935-ben a középkori magyar irodalmat mutatta be. Ugyanebben az évben Báróczy Sándorról és a magyar irodalom franciás irányzatáról szólt. (Az *Erdélyi Múzeum*, 1935. 7—9. számában beszámol arról, hogy a nyári szabadegyetemnek mintegy négyszáz hallgatója volt, közöttük negyven magyar és húsz szász.) Bitay Árpád II. Rákóczi

Ferencről beszélt halálának 200. évfordulója alkalmából, és a XVIII. század magyar irodalmának főbb irányzatairól, különös hangsúlyt helyezve Báróczy Sándor költészetére, születésének 200. évfordulóján. Ezután a kortárs erdélyi magyar irodalom problémáiról szöveg, majd több ismeretlen román—magyar történelmi és művelődéstörténeti kapcsolatot tárt fel. (Bitay előadásai során Avram P. Todor akadémiai könyvtáros Barcsay Ábrahám román vonatkozású verseit mutatta be a hallgatóságnak saját fordításában.) Egy év múlva Pázmány Péterről beszélt. Három jelentős történelmi évfordulóval is foglalkozott: 1925-ben, a Magyar Tudományos Akadémia alapításának százéves fordulóján Széchenyi István életét, román kapcsolatait ismertette. Ez a téma többször is foglalkoztatta. Előadásának évében *Széchenyi és a románok* címmel írt a *Pásztortűz*ben, majd saját kutatásai alapján közzétett egy 1839-ből való román nyelvű verset a Széchenyiekről (*Erdélyi Irodalmi Szemle*, 1926. 1—4.). Második jelentős történelmi előadását 1933-ban tartotta, amikor is Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király életéről beszélt, születésének 400. évfordulóján. Ebben az előadásban is — mint rendszeresen — részletesen kitért Báthorinak a román történelemhez fűződő kapcsolataira. Élete utolsó nyarán Liszt Ferencet mutatta be.

Kik voltak a kollégái? A hazaiak közül a legjelesebbek: dr. T. Cantacuzino, Vasile Párvan, Nerva Hodoş, Ion Bianu, Ion Ursu, V. Bogrea, G. M. Murgoci; volt tanárai közül Al. Lapedatu, Sextil Puşcariu, Gheorghe Bogdan-Duică, Onisfor Ghibu, Ion Lupaş. És a külföldiek? Barbu Theodorescu, Iorga egyik életrajzírója könyvének IV. fejezetében (*Vălenii de Munte — citadelă a culturii româneşti*, 208—225.) a következőket említi: 1921-ben Moses Gaster londoni tanár a román folklórrol tartott előadást — meglepően jó románságai. Craige angol filológus az angol nyelv szótáráról beszélt, 1922-ben vendégelőadó volt Gentil professzor, a Sorbonne tanára, aki Párizsról, és Bourvard professzor, aki Albániáról beszélt. Mindketten látogatást tettek Iorga professzor diákjaival együtt Slănic fürdőhelyen. Több szerb, cseh, lengyel, amerikai vendégtanára volt a nyári szabadegyetemnek. Egyesek hazatérve szakdolgozatokat jelentettek meg. Dino Bonardi professzor 1932-ben Milanóban a következő kötetet adta ki: *N. Iorga a l'arte romana*. A híres Tagliavini és Bertoli olasz professzor is vendége volt Vălenii de Munténak. 1927-ben Colac Antić jugoszláv nagykövet társaságában Miodrag Hašović szerb professzor kereste fel a nyári szabadegyetemet.

Ion Sân-Giorgiu egyetemi tanár amolyan titkári szerepkört töltött be Iorga mellett; részt vett a nyári egyetem műsorának összeállításában s az *Adevărul Literar și Artistic* irodalmi mellékletének szervezésében és összeállításában is, míg Iorga szerkesztette a folyóiratot. A Bitay-hagyatékban egy értékes levél maradt meg, amelyben Ion Sân-Giorgiu előadásainak időpontjáról értesíti Bitayt, ugyanakkor az *Adevărul Literar și Artistic* ún. magyar számának összeállítására tesz ajánlatot. Ő írta meg a Vălenii de Munte-i nyári szabadegyetem történetének egy fejezetét (Ion Sân-Giorgiu: *O cetate de cultură, Vălenii de Munte [1908—1928]*. Vălenii de Munte, 1928). Szerinte a nyári kurzusokat Iorga 1922-ben szervezte át, és tulajdonképpen ettől az időponttól beszélhetünk népi egyetemről; 1922-ben tartották a legszínvonalasabb előadásokat, s ekkor jelent meg a legtöbb kisebbségi is az egyetemen. Ebben az esztendőben tartott előadásokat Báthory Ferenc nagyváradi felsőkereskedelmi iskolai tanár és a romániai német kisebbség nevében dr. Victor Roth szászsebesi lelkész. Ennek a kurzusnak a záróülésén felszólalt egy dr. Horányi nevezetű tanár is, aki ékes román nyelven méltatta a szabadegyetem jelentőségét.

1923-ban, amikor Bitay megkezdte előadásorozatát, dr. Franz Müller iskola-felügyelő az erdélyi százok kulturális problémáiról beszélt, dr. Rösler a százok történelméről érkezett, dr. Báthory Ferenc pedig a Lappföldről tartott színvonalas úti beszámolót. A román előadók ezen a nyáron: N. Bănescu, V. Bogrea, P. P. Panaitescu, Ștefan Meleş, D. Gusti; a külföldiek: Courtris genfi egyetemi tanár, Glixali bécsi tanár, aki a lengyel irodalom fejlődéséről beszélt, Petrović szerb tanár, aki a szerb népköltészet termékeit ismertette.

Iorga ebben az esztendőben is kitért a románok és a nemzeti kisebbségek közötti kapcsolat kérdésére: „Mi nem akarjuk beolvasztani száz és magyar honfitársainkat, mert ha ez sikerülne, akkor már nem lennének azok, akik most, és akik továbbra is kell hogy maradjanak. Elsődleges feladatuk, hogy hűségesek maradjanak nemzetiségükhöz, szeressék múltjukat, segítsék egymást szükség esetén [...] vizont mint román állampolgároknak lojálisoknak kell lenniük, és örvendek, hogy azok, mert ez azt jelenti: össze tudják egyeztetni állampolgári lojalitásukat nemzetiségük iránti kötelezettségükkel. Ezt a nemzeti érzésüket továbbra is megőrizhetik lelkükben. Mi azért vagyunk itt, hogy megértsük egy-

mást. De mindenekelőtt azért, hogy megszeressük, és semmi esetre sem azért, hogy meggyűlöljük egymást...”

1925-ben Iorga kisebbségi ciklust szervezett az egyetemen. Bitay Árpád folytatta a régi magyar irodalom bemutatását, dr. Victor Roth a középkori erdélyi művészetről tartott előadást, dr. Franz Müller az erkölcsi nevelés jelentőségéről beszélt, dr. Richard Csaki, aki megírta az erdélyi szász irodalom történetét, a népi kultúra fejlesztésének és szervezésének fontosságáról.

1926-ban Bitay az 1825 és 1849 közötti magyar írókról beszélt, dr. Karl Kurt Klein az erdélyi szászok irodalmáról tartott előadást. Jelen volt az előadók között ebben az esztendőben Rudolf Brandsch, a nemzetiségi minisztérium államtitkára.

Ezek után megértjük, milyen körülmények között, kiknek a társaságában és kik előtt tartotta Bitay Árpád tizenöt esztendeig előadássorozatát. Az elhangzott szövegek kéziratai és jegyzetei is megsemmisültek az 1944. június 2-i kolozsvári légitámadás alkalmával. A korabeli román és magyar lapok folyton utaltak arra, hogy Bitay nem elszigetelten tárgyalta a magyar irodalom és történelem problémáit. Az összehasonlító irodalomtörténet módszerének figyelembevételével rámutatott a magyar irodalom román és európai kapcsolataira, kereste az egyes korszakok magyar irodalmi áramlatainak, vezéregyéniségeinek román megfelelőit, és több esetben — saját kutatásait felhasználva — utalt rég elfeledett román—magyar művelődési kölcsönhatásokra, igyekezett felderíteni a felvilágosodás magyar íróinak és a Școala Ardeleană képviselőinek, főleg történészeinek kapcsolatát, kereste a XIX. századbeli érintkezési pontokat, részletesen foglalkozott a román népköltészet első magyar nyelvű megszólaltatóival (Ács Ferenc) és a román költészet magyar fordítóival (Révai Károly). Így könnyebbé tette a magyar irodalmi problémák megértését, és jobban felkeltette a hallgatóság figyelmét.

Gaál Gábor, amikor cikket írt Bitay halála alkalmából, és arra célzott, nem az a probléma, ki folytassa az általa megkezdett „hídverő” tevékenységet, hanem az, hogy lesz-e egyáltalán valaki, aki helyébe lép, Bitaynak arra a tevékenységére utalt elsősorban, amelynek során a románság széles tömegeivel ismerette és szeretettte meg a magyar művelődés, különösképpen az erdélyi művelődés problémáit. Bitay felsorakoztatta a román—magyar művelődés és műveltség múltbeli közös hagyományait, amelyek mind-mind példát szolgáltatnak a jelenbeli művelődési kapcsolatok továbbfejlesztésére, illetve elmélyítésére.

Valóban, nem az a probléma, hogy van-e folytatója Bitay Árpád tevékenységének, hanem az, hogy folytatói közül a legjobbak tervszerűen és összehangolva tárják fel a román—magyar együttélés és építő együttműködés évszázados dokumentumait. Talán jó lenne, ha valamelyik kiadó vállalná ezt a szerepet, s nagy távlatú tervben, önálló sorozatban adná ki azokat a fontos dokumentumokat, amelyek még mindig ismeretlenek vagy már nagyon nehezen hozzáférhetők, s bemutatná a Nicolae Iorga és a Bitay Árpád együttműködéséhez hasonló múltbeli kapcsolatokat.

Kovács Ferenc

